

Beata Kułak, *Peryfraz a ortografia. Komunikat*, [w:] *Wokół polszczyzny dawnej i współczesnej*, pod red. B. Nowowiejskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2006, s. 149-153.

BEATA KUŁAK
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Peryfraz a ortografia. Komunikat

BIBLICAL PERIPHRASE AGAINST SPELLING

Abstract

The author discusses differences between loose word relation and conventionalized circumlocutory term (periphrasis) and their spelling consequences that are of essential importance for bible texts' translators.

1. Peryfraz

Istnieje wiele opracowań zagadnienia peryfrazy w zakresie teorii literatury i retoryki. Na polu językoznawstwa wskazać można właściwie jedynie *Słownik peryfraz, czyli wyrażeń omownych* (Bańko, 2002), nie licząc pewnych nawiązań do eufemizacji, co w sposób oczywisty łączy się z peryfrazą.

Według Korolki, peryfraz *to trop (w czasach nowożytnych zaliczany do figur myśli) polegający na zastąpieniu właściwej nazwy przedmiotu skróconym lub rozbudowanym opisem* (Korolko 1990,105).

Bańko, zaznaczając, że peryfraz używa się albo dla ozdobienia, albo dla złagodzenia wypowiedzi, podkreśla dwie ich cechy:

1. funkcję estetyczną (wyrażeń, które takiej funkcji nie pełnią, nie nazywa się peryfrazami, np. *odbiornik radiowy*);
2. używanie jej zamiast nazwy właściwej, zwykle jednowyrazowej (np. *cztery kółka 'samochód'*) (Bańko 2002,5).

Problemy klasyfikacyjne wynikają z faktu, że peryfrazy mogą i są często tworzone doraźnie (nie są skonwencjonalizowane, a co za tym idzie – powszechnie znane).

2. Ortografia

W listopadzie 2004 roku ukazała się drukiem jedna z najbardziej oczekiwanych publikacji poprawnościowych w ostatnich latach, a mianowicie *Zasady pisowni słownictwa religijnego* pod red. R. Przybylskiej i W. Przychyńskiej. Nie bez przesady można powiedzieć, że oczekiwali na nią nie tylko wydawcy, korektorzy, adyustatorzy i dziennikarze, ale wszyscy piszący teksty¹. Redakcja zaproponowała ujednoczenie pisowni słownictwa religijnego i uściślenie obowiązujących reguł, a także wskazuje na odstępstwa od reguł zawartych wcześniej w *Wielkim słowniku ortograficznym*.

3. Peryfrazja biblijna

Jeśliby wziąć pod uwagę używanie peryfraz zamiast nazwy jednowyrazowej i jej skonwencjonalizowany charakter to bez wątpliwości przyjąć należy za wyrażenia omowne np. następujące:

Pan Stworzenia (=Bóg), *Dobra Nowina* (=Ewangelia), *Ojciec Niebieski* (=Bóg). Tak też rozstrzyga sprawę peryfraz nowa publikacja Komisji Języka Religijnego PAN „[...] proponujemy pisownię peryfraz według następującej zasady: Jeżeli nazwa zarówno jednowyrazowa, jak i opisowa, odnosi się do desygnatu, który wymaga wielkiej litery (np. do Boga, Kościoła, Watykanu), to nazwy te (wszystkie człony) zapisujemy wielką literą, natomiast jeżeli nazwa i jej opisowy zastępnik odnosi się do desygnatu, który nie wymaga wielkiej litery (np. do papieża, kościoła jako budynku), to zapisujemy ją małą literą, np. a) peryfrazji Boga: *Król Niebieski*, *Król Niebios*, *Pan Stworzenia*, *Pan Świata*, *Pan Wszechrzeczy*, *Pan Wszelkiego Stworzenia*, *Pan Zastępów*, *Stwórca Wszechrzeczy*, *Władca Stworzenia*, *Ojciec Niebieski*, *Trójjedyny*, *Trzykroć Święty*. b) peryfrazji Syna Bożego: *Słowo Boże*, *Logos*, *Słowo Odwieczne*, *Słowo Przedwieczne*. c) peryfrazji Jezusa Chrystusa: *Słowo Wcielone*, *Boża Dziecina*, *Baranek Boży*, *Dobry Pasterz*, *Najwyższy Kapłan*, *Mistrz z Nazaretu*, *Mistrz z Galilei*, *Syn Dawida*, *Syn Cieśli*, *Syn Człowieczy* [...] (Zasady 2004,32-33).

Wątpliwości jednak rodzą się już przy poniższych, np.: *Król Pokoju* (=Jezus), *Król Żydów* (=Jezus), *Pan Szabatu* (=Jezus), *Pan nieba i ziemi* (=Bóg).

Z peryfrazą biblijną łączą się bowiem dwa problemy: co jest peryfrazą (odgraniczenie wyrażenia omownego od reszty składników wypowiedzi) oraz co decyduje (powinno decydować) o stosowaniu wielkich lub małych liter w peryfrazie. Wątpliwości ortograficzne co do Biblii wyraził też autor *Słownika peryfraz*:

Największym problemem ortograficznym okazała się w tym słowniku pisownia samych peryfraz, często zróżnicowana, chwiejna, co więcej – nieskodyfikowana w wydawnictwach normatywnych. Wiele peryfraz ma charakter nazw własnych, ale tylko niektóre

¹ Ileż kontrowersji wzbudzała choćby od lat pisownia przymiotnika *święty* czy nazw ruchów religijnych, których liczba ostatnio znacznie wzrosła.

zwyczajowo pisane są wielkimi literami, inne zaś małymi. [...] Poza tym wielkie litery występują z reguły w peryfrazach odnoszących się do spraw wiary – określeniach Boga, nieba, świętych itp. Taki jest zwyczaj [...] ale powtórzmy: zwyczaj ten jest zróżnicowany i nieraz natrafia się w tekstach na ortograficzne niekonsekwencje (Bańko 2002,8).

Peryfrazy biblijne są często rozbudowane:

Jesteście zbudowani na fundamencie apostołów i proroków, a kamieniem węgielnym jest sam Chrystus Jezus. (Ef 2, 20) [wszystkie podkr. moje – B. K.]²

Zbliżcie się do Niego, bo jest żywym kamieniem, który ludzie odrzucili, ale Bóg wybrał i docenił! (1P 2, 4)

Czy Ty jesteś Tym, który ma przyjść, czy też mamy czekać na kogoś innego? (Mt 11, 3) [Tym, który ma przyjść – apokaliptyczne określenie Mesjasza, por. Rdz 49,10]

W prawej ręce Siedzącego na tronie zobaczyłem zwój zapisany z obu stron i zapieczętowany siedmioma pieczęciami. (Ap 5, 1)

Łaska wam i pokój od Tego, który jest, który był i który przychodzi oraz od siedmiu Duchów, które są przed Jego tronem, i od Jezusa Chrystusa, wiernego świadka, pierwszego spośród umarłych i władców królów ziemi. (Ap 1, 4-5)

Zaklinam Cię na Boga żywego! Powiedz nam, czy Ty jesteś Chrystusem? (Mt 25, 63)

Ujrzałem też innego anioła, który nadchodził od strony wschodu słońca i miał pieczęć Boga żyjącego (Ap 7, 2)

Syn Człowieczy jest panem szabatu (Mt 12, 8)

On jest także głową ciała – Kościoła (Kol 1, 18)

Bądźmy natomiast szczerzy w miłości i wzrastajmy pod każdym względem ku Temu, który jest głową – ku Chrystusowi (Ef 4, 15)

Wszystko poddał pod jego stopy i ustanowił Go głową całego Kościoła, który jest Jego ciałem i pełnią Tego, który wypełnia wszystko we wszystkim (Ef 1, 22-23)

Czy za wyrażenia omowne należy uznać następujące połączenia wyrazowe odnoszące się Boga lub Jezusa:

On jest bowiem naszym pokojem (Ef 2, 14)

On jest obrazem Boga niewidzialnego (Kol 1, 15)

On jest pierworodnym wobec całego stworzenia (Kol 1, 15)

On jest początkiem (Kol 1, 18)

On jest pierworodnym spośród umarłych (Kol 1, 18)

Jest On ślugą świątyni w prawdziwym przybytku zbudowanym przez Pana, a nie przez człowieka (Hbr 8, 2)

Dlatego On jest pośrednikiem nowego Testamentu (Hbr 9, 15)

On jest ofiarań przebłagalną za nasze grzechy i nie tylko za nasze, ale także całego świata (1J 2, 2)

On jest prawdziwym Bogiem i życiem wiecznym (1J 5, 20)

On jest Panem panów i Królem królów (Ap 17, 14)

Ja jestem dobrym pasterzem (J 10, 11. 14)

² Wszystkie cytaty za: Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalmy. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, 2005.

A zatem, bracia święci, których łączy to samo niebiańskie powołanie, wpatrujcie się w Jezusa, apostoła Bożego i najwyższego kapłana naszego wyznania (Hbr 3, 1)

Ja jestem chlebem życia (J 6, 35.48)

Ja jestem chlebem, który zstąpił z nieba (J 6, 41)

Ja jestem chlebem żywym, który zstąpił z nieba (J 6, 51)

Ja jestem światłością świata (J 8, 12; 9, 5)

*Ja jestem bramą (J 10, 9); *Ja jestem bramą dla owiec (J 10, 7. 9)**

Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem (J 11, 25)

Ja jestem drogą, prawdą i życiem (J 14, 6)

Ja jestem szlachetnym krzewem winorośli (J 15, 1)

Ja jestem alfa i omega, pierwszy i ostatni, początek i koniec (Ap 22, 13)

Z jednej strony można by uznać, że licznie pojawiające się określenia Boga ujęte w konstrukcje z orzecznikiem (Ja jestem, On jest ...) są doraźne, ale z drugiej trudno stwierdzić, że są pozbawione jednoznaczności w odwołaniu do Boga. W Biblii doraźne wyrażenia omowne odnoszące się np. do Jezusa mają jednak wartość w miarę stałych, odczytywanych przez słuchacza bądź czytelnika struktur, czy raczej obrazów, jak Jezus – droga, Jezus – dobry pasterz. Od czasu, kiedy zostały one użyte w Ewangeliach, funkcjonują na zasadzie alegorycznych odniesień, a nie jednorazowych, dorywczych czy przypadkowych nazw. Dlatego nie można im odmówić wartości peryfrastycznej, a co za tym idzie stosować inne reguły ortograficzne niż przy peryfrazach niewątpliwych.³

4. Pisownia peryfraz biblijnych

Następna istotna kwestia to zakres peryfrazy, a więc odpowiedź na pytanie, które składniki wyrażenia należą do peryfrazy i – co ma z tym związek – które należy zapisywać wielką literą. Czy do stałych składników peryfrazy należą wyrażenia:

Pan, sprawiedliwy sędzia; Pan wszechświata czy Dawca życia?

Czy wszystkie te składniki wyrażen należy więc zapisać wielką literą?

Dodatkową trudność sprawia fakt, że aby zapisać peryfrazę zgodnie z obowiązującą normą, trzeba najpierw wiedzieć, co w ogóle wymaga wielkiej litery. Poza oczywistymi nazwami osobowymi słownictwo religijne obejmuje też inne, jak nazwy obiektów sakralnych, członków społeczności wyznaniowych czy nazwy pojęć religijnych. I tak, według ostatnich przepisów, powinno się wielką literą zapisywać nazwy wydarzeń zbawczych, np. *Wcielenie, Przemienienie, Śmierć, Zmartwychwstanie, Odkupienie, Stworzenie, Sąd Ostateczny, Paruzja*. Konsekwentnie też – peryfrazy tych nazw (wszystkie człony), a więc np.

³ To byłby może przyczynek do napisania słownika peryfraz biblijnych?

Powtórne Przyjście Chrystusa, Dzień Pański, Dzień Boży, Dzień Jahwe, Dzień Gniewu (Paruzja)

Dzieło Stworzenia (Stworzenie)

Dzieło Odkupienia (Odkupienie)

Narodzenie Jezusa

Przejście przez Morze Czerwone

Wnioski

Używanie wielkich liter, a właściwie nadużywanie, to niestety charakterystyczna cecha ortografii religijnej, wspomaganej zresztą przez przepis o możliwości stosowania wielkich liter *ze względów grzecznościowych, emocjonalnych i religijnych* (Zasady 2004,7). Przykład peryfrazy biblijnej pokazuje wyraźnie, że:

1. zasada ortograficzna sformułowana w ostatnich przepisach jest nieprecyzyjna;
2. zmusza niemalże do mnożenia wielkich liter, choć ich ograniczanie uznano za pożądane (por.wstęp:7);
3. paradoksalnie nie pomaga, a właśnie utrudnia pracę np. korektorom, redaktorom itp.

Oczywiście niektóre przepisy ortograficzne zawsze będą budzić kontrowersje. W tym jednak przypadku byłoby pożyteczne bardziej rygorystyczne ograniczanie możliwości stosowania wielkich liter. Może pewnym wyjściem byłoby nie tyle promowanie małych liter, co dopuszczenie wariantów pisownianych. Dotyczyłoby to w zasadzie pisowni nazw wydarzeń zbawczych oraz peryfraz. Wydaje się wskazane ponowne przedyskutowanie tej sprawy przed ostatecznym rozstrzygnięciem normatywnym.

Bibliografia

- Bańko M., 2002, *Słownik peryfraz, czyli wyrażeń omownych*, Warszawa.
- Korolko M., 1990, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa.
- Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalmi. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, 2005, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła.
- Zasady pisowni języka religijnego*, 2004, pod red. R. Przybylskiej i W. Przyczyny, Tarnów.